

ଶ୍ଳୋକ ରତ୍ନାକର ।

ଶ୍ରୀ ଚଣ୍ଡୀନାଥ ଥେକା ଦ୍ଵାରା
ପ୍ରଥମର ପ୍ରକାଶିତ ।

ବାଲୁକାଳ,
କଟକ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଜ୍ୟୋତି ପ୍ରେସ୍‌ରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

PRINTED AT THE UNION PRINTING WORKS,
BY P. C. MUNDUL,
CUTTACK.
1911.

ଶ୍ଳୋକ ରତ୍ନାକର ।

ଶ୍ଳୋକ ରତ୍ନାକର ।

ଶ୍ରୀ ଚରାଣ ନ ଥେକ ଦ୍ଵାରା
ପ୍ରଥମର ପ୍ରକାଶିତ ।

ବିକ୍ରୟକାରୀ,
କଟକ ।

ଇନ୍ଦ୍ରକମ୍ବୁଜ ପ୍ରସାଦୀନାରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

PRINTED AT THE UNION PRINTING WORKS,
BY P. S. MUNDEL,
CUTTACK
1911

ମୂଲ୍ୟ ଧୂର ପଢ଼ିବା ଲାଗି ।

ଶ୍ଳୋକ ରତ୍ନାକରଃ ।

ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ।

ପ୍ରଣମ୍ୟ ସାରଦା ଦେବୀଂ ଶିଶୁନାଂ ହରିକାମୟା ।

ଶ୍ଳୋକ ରତ୍ନାକରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସଗ୍ରହଃ କ୍ରିୟତେ ମୟା । ୧ ।

ମୁଁ ସାରଦାଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ବାଳକମାନଙ୍କର ହୃଦେହରେ
ଏହି ଶ୍ଳୋକରତ୍ନାକର ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସଂଗ୍ରହ କଲି । ୧ ।

କାକସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁର୍ଯଦ ସ୍ପର୍ଶିୟକ୍ତା ମାଣିକ୍ୟଯୁକ୍ତୌ ଚରଣୌ ନ ତସ୍ୟ ।
ଏକୈବପକ୍ଷେ ଗଜରାଜମୁକ୍ତା ତଥାପି କାକୋ ନଚ ରାଜହଂସଃ । ୨ ।

କାକର ଚକ୍ଷୁ ଯଦ ସ୍ପର୍ଶି ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଚରଣଦ୍ବୟ ଯଦ
ମାଣିକ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷ ସେବେ ମୁକ୍ତାୟୁକ୍ତ ହୁଏ ତଥାପି
ସେ କାକ ରାଜହଂସ ହେବ କି ? । ୨ ।

କାକଃ କୃଷ୍ଣଃ ପିକଃ କୃଷ୍ଣଃ କୁରେଦଃ ପିକକାକୟୋଃ ।

ବସନ୍ତେ ସମୁପାୟାତେ କାକଃ କାକଃ ପିକଃ ପିକଃ । ୩ ।

କାକ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଓ ପିକ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହେଁର ପ୍ରଭେଦ କଣ ?
କିନ୍ତୁ ବସନ୍ତସମୟ ଆଗତ ହୁଅନ୍ତେ କାକ ସେ ସେ କାକ ପିକ
ସେ ସେ ପିକ । ୩ ।

ବରମକୋ ଗୁଣିଷ୍ଠଶୋ ନ ଚ ମୂର୍ଖଶତୈରପି ।

ଏକସ୍ତୁଳପ୍ରମୋ ହନ୍ତି ନ ଚ ତାରାଗଣୈରପି । ୪ ।

ଗୁଣବାନ୍ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଜାତ ହେବା ଭଲ କିନ୍ତୁ ମୂର୍ଖ ଶତପୁତ୍ର
ହେବା ଭଲ ନୁହେଁ । ସେପରି ଗୋଟିଏତାଳୁ ଉଦୟ ହେଲାମାତ୍ରେ
ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ତାରାଗଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇ
ପାରେ ନାହିଁ । ୪ ।

ଯଦଭାବ ନ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ତ୍ୱ ଭାବତେନ ବଦନ୍ୟଥା ।

ଇତି ତିନ୍ତାବିଷୟୋଽୟମ୍ମ ମଗଦଃ କଂ ନ ପୀୟତେ । ୫ ।

ଯାହା ନ ହେବାର ଥାଏ ତା ନ ହୁଏ, ଯାହା ହେବାର ଥାଏ ତାହା ଅନ୍ୟଥା କେତେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହିରୂପ ତିନ୍ତାବିଷୟ ଔଷଧକୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କାହିଁକି ପାନ କରୁ ନାହାନ୍ତି ? । ୫ ।

ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ପିତା ବିଷ୍ଣୁଃ ସ୍ୱୟଂ ଚ ବିଷମାୟୁଧଃ ।

ତଥାପି ଶତ୍ରୁକା ଦକ୍ଷଃ ପ୍ରାକୃତଂ କେନ ଲବ୍ୟତେ । ୬ ।

ଯାହାର ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପିତା ବିଷ୍ଣୁ ନିଜେ ବିଷମାୟୁଧ, ଏପରି ଯେ କିନ୍ତୁ ସେ ପୁଣି ଶତ୍ରୁଙ୍କର କୋପାନଳରେ ଦଗ୍ଧହେଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକୃତ ଦଃନାକୁ କେହି ଲବି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ୬ ।

ମାତୁଲୋ ମାଧବୋ ଯସ୍ୟ ପିତା ଯମ୍ୟ ଧନଞ୍ଜୟଃ ।

ସ ଶେତେ ସମରେ ଶ୍ରୀମାନଭ୍ରମନ୍ୟୁର୍ମହାବଳଃ । ୭ ।

ଯାହାଙ୍କର ମାମୁ ମାଧବ, ପିତା ଧନଞ୍ଜୟ, ନିଜେ ମହାବଳ ଏପରି ଯେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ସେ ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁନ କଲା । ୭ ।

ଲଲଟେ ଲିଖିତଂ ଯତ୍ନୁ ସଖୀ ଜାଗରବାସରେ ।

ନ ହରିଃ ଶଙ୍କରୋ ବ୍ରହ୍ମା ଚାନ୍ୟଥା କର୍ତ୍ତୂମର୍ହତି । ୮ ।

ସଖୀ ଜାଗର ବାସରେ ସଖୀଦେବୀ ମନୁଷ୍ୟର ଲଲଟରେ ଯାହା ଲେଖିଯାଇଥାନ୍ତି ତାକୁ ହରି, ଶଙ୍କର, ବ୍ରହ୍ମା ଅନ୍ୟଥା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ୮ ।

ଘାପନବ୍ୟାଣଗନ୍ଧଂ ଚ ସୁହୃଦ୍‌ବ୍ୟାକ୍ୟମରୁଦ୍ଧତଂ ।

ନ ଜିହ୍ଵନ୍ତି ନ ଶୁଣନ୍ତି ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଗତାୟୁଷଃ ॥୯॥

ଗତାୟୁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଘାପନବ୍ୟାଣ ଗନ୍ଧକୁ ଅଗ୍ରାଣ କରନ୍ତିନାହିଁ, ହେତୁର ବାକ୍ୟକୁ ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଅରୁଦ୍ଧତା ନଷ୍ଟକୁ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥

ପିତା ରକ୍ଷଇ କୌମାରେ ଭର୍ତ୍ତା ରକ୍ଷଇ ଯୌବନେ ।

ପୁରସ୍ତ ଶ୍ଵବରେ ଭାବେ ନ ଶ୍ଵୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ମର୍ହତି । ୧୦ ।

ବାଲାବସ୍ତ୍ରାରେ ପିତା ରକ୍ଷା କରେ, ସୌବନାବସ୍ତ୍ରାରେ ସ୍ତ୍ରୀ
ରକ୍ଷା କରେ, ବୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁତ୍ର ରକ୍ଷା କରେ ଅତଏବ ଶ୍ତ୍ରୀ
ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟକୁ ବଦାପି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ୧୦ ।

ଗୁରୁ ଗୁଣ୍ଡୁଷୟା ବିଦ୍ୟା ପୁଷ୍ପଲେନ ଧନେନ ବା ।

ଅଥବା ବିଦ୍ୟାୟା ବିଦ୍ୟା ଚତୁର୍ଥୀ ନୋପପଦ୍ୟତେ । ୧୧ ।

ଗୁରୁଙ୍କୁ ସେବା କରଲେ ମନୁଷ୍ୟର ବିଦ୍ୟାଲାଭ ହୁଏ, ଅଥବା
ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କଲେ ବିଦ୍ୟାଲାଭ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ପରକୁ ବିଦ୍ୟା
ଦାନ କଲେ ନିଜର ବିଦ୍ୟାଲାଭ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ଏହି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ
ବିଦ୍ୟା ଲାଭର ଗୁଣ ଉପାୟ ନାହିଁ । ୧୧ ।

ବିପଦ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଥାଭ୍ୟୁଦୟେ କ୍ଷମା

ସଦସି ବାକ୍ଷୁତା ଯୁଧ୍ବ ବିକ୍ରମଃ ।

ଯଶସି ଗୁଣରୁଚିତ୍ୟସନଂ ଶ୍ରୁତୌ

ପ୍ରକୃତସିବିମିତଂ ମହାମୁନୀଂ । ୧୨ ।

ବିପଦ କାଳରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଅଭ୍ୟୁଦୟରେ କ୍ଷମା, ସତ୍ତ୍ୱରେ ବାକ୍-
ପଟ୍ଟତା, ଯୁଦ୍ଧରେ ଶୂରତା, ଯଶରେ ଅଭିଳାଷ, ଶ୍ରୁତିରେ ବ୍ୟସନ
ଏ ସମସ୍ତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତସିବି ଅଟେ । ୧୨ ।

ଦରିଦ୍ରାନ୍ ଭର କୌନ୍ତେୟ ! ମାତ୍ରସ୍ତୁତ୍ତେଶ୍ୱରେ ଧନଂ ।

ବ୍ୟାଧିତସ୍ୟେଷଥଂ ପଥ୍ୟଂ ନାରୁଜସ୍ୟ ବିମୌଷଧିଃ । ୧୩ ।

ହେ କୌନ୍ତେୟ ! ତୁମ୍ଭେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଧନ ଦିଅ, ଧନୀଙ୍କୁ ଧନ
ଦିଅ ନାହିଁ । କାରଣ ବ୍ୟାଧି ପୀଡ଼ିତ ଲୋକର ଔଷଧ ପଥ୍ୟ,
ନିରୋଗୀ ଲୋକର ଔଷଧ ଦ୍ୱାରା ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ୧୩ ।

ମାତୃବତ୍ ପରଦାରେଷୁ ପରଦ୍ରବ୍ୟେଷୁ ଲେଷ୍ମବତ୍ ।

ଅମୃବତ୍ ସଙ୍କରୁଚେଷୁ ଯଃ ପସ୍ୟତି ସ ପଶ୍ତିତଃ । ୧୪ ।

ଯେଉଁ ଲୋକ ପରଦାରୁ ମାତା ପରି ଦେଖେ; ପର ଦ୍ରବ୍ୟକୁ

ମାଟି ପରି ଜ୍ଞାନ କରେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଅପଣାପରି ମଣେ ସେହି
ଲୋକ ପଣ୍ଡିତ । ୧୪ ।

ଉଦ୍‌ବୋଧିନଂ ପୁରୁଷହିତ ମୁପେତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ—

ଦୈବେନ ଦେୟ ମିତ୍ର କାପୁରୁଷା ବଦନ୍ତି ।

ଦୈବଂ ନିବୃତ୍ୟ କୁରୁ ପୌରୁଷମାତ୍ମକ୍ୟା

ଯତ୍ନେ କୃତେ ଯଦ ନ ସିଦ୍ଧ୍ୟତି କୋଽସ୍ୟ ଦୋଷଃ । ୧୫

ଉଦ୍‌ବୋଧୀ ପୁରୁଷକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ଦୈବ ଦିଏ ଏକଥା
କାପୁରୁଷମାନେ କହନ୍ତି ଅତଏବ ଦୈବ ଦିଏ ଏକଥା ଶୁଦ୍ଧ ଅତ୍ମ-
ଶକ୍ତିରେ ପୌରୁଷ କର, ଯହୁ କରୁ ଯଦ ସିଦ୍ଧ ନ ହେଲା ତେବେ
ସେଥିରେ କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ । ୧୫ ।

ଦାନୋପଭୋଗଭ୍ରାଜେନ ଧନେନ ଧନିନୋ ଯଦ ।

ଭବାମଃ କିଂ ନ ତେଜୈବ ଧନେନ ଧନିନୋ ବୟଂ । ୧୬ ।

ଦାନ ଓ ଉପଭୋଗଭ୍ରାଜ ଧନଦ୍ୱାରା ଲୋକ ଯଦ ଧନୀ ବୋଲାଏ
ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଧନଦ୍ୱାରା କାହିଁକି ଧନୀ ନ ହେବା ॥

ନ ଗଣସ୍ୟାଶ୍ରତୋ ଗଚ୍ଛେତ୍ ସିଦ୍ଧେ କାର୍ଯ୍ୟେ ସମଂ ପଲଂ ।

ଯଦ କାର୍ଯ୍ୟେ ବିପତ୍ତଃ ସ୍ୟାନ୍ ଖରସ୍ତୁହି ଦୃନ୍ଧ୍ୟତେ । ୧୭ ।

କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେବେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଉଥିବ
ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଝଗରେ କଦାପି ସିଦ୍ଧିନାହିଁ କାରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ଯଦ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟେ ତେବେ ଅଶ୍ରଗଲୋକକୁ ସମସ୍ତେ ଉତ୍ତର
କରନ୍ତି । ୧୭ ।

ଯଦି ବଦ୍ଧଜନୋ ନାସ୍ତି ଶ୍ଳାଘ୍ୟସ୍ତୁଷ୍ଟାପ୍ତଧୀରପି । ୧୮

ନିଭସ୍ତପାଦପେ ଦେଶେ ଏରଣ୍ୟୋଽପି ଦୁମାୟତେ । ୧୯ ।

ଯେଉଁଠାରେ ପଣ୍ଡିତ ଲୋକ ନ ଥାନ୍ତି ସେଠାରେ ଅନ୍ତରୂପି
ଲୋକ ମଧ୍ୟ ପୂଜା ପାଏ, ଯେପରି ବୃକ୍ଷାଶ୍ରମ ଦେଶରେ ଗବ ଗଛ
ମଧ୍ୟ ବୃକ୍ଷରେ ଗଣିତ ହୁଏ । ୧୯ ।

ସୀମନ୍ତନାମଂ ବରଭୂଷଣଂ ଚଂ

କାବା ସଦା ଶୋକଜଳେ ନିମଗ୍ନା ।

ଚିତ୍ତେ ଶମ୍ଭୁଃ କୃତ ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବଂ

ସିନ୍ଦୂର ବନ୍ଧୁ ବ୍ୟବା ଲଳାଟେ । ୧୯ ।

ସୀମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଷଣ କଣ? ସିନ୍ଦୂର ବନ୍ଧୁ ସଜ୍ଜାଶୋକ
ଜଳରେ କିଏ ନିମଗ୍ନ? ବଧବା, ମହାଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ କେଉଁଠାରେ
ଧାରଣ କରନ୍ତି? ଲଳାଟରେ । ୧୯ ।

ଯୌବନଂ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତିଃ ପ୍ରଭୃଦ୍‌ମବବେକତା ।

ଏକେକମପ୍ୟନର୍ଥାୟ ବିମ୍ବ ସହ ଚତୁଷ୍ଟୟଂ । ୨୦ ।

ଯୌବନ, ଧନସମ୍ପତ୍ତି, ପ୍ରଭୃତି, ଅବବେକତା, ଏସମସ୍ତ ଗୋଟିଏ
ଅନର୍ଥର କାରଣ ଅଟେ କିନ୍ତୁ ଏହି ସମସ୍ତ ଯୁଗପତ୍ତ ଯାହାଠାରେ
ଥାଏ ସେଠାରେ ସେ ଅନର୍ଥ ନ ହେବ ଏ ବିଷୟରେ କଣ କହିବା ॥

ଧନନଃ ଶ୍ରୋତ୍ରିପ୍ତୋ ଗୁଜା ନଦା ବୈଦ୍ୟସ୍ତୁ ପଞ୍ଚମଃ ।

ପଞ୍ଚ ସହ ନ ବିଦ୍ୟନ୍ତେ ତତ୍ର ବାସଂ ନ କାରୟେତ୍ । ୨୧ ।

ଧନ, ବେଦବିତ୍, ଗୁଜା, ନଦା, ବୈଦ୍ୟ, ଏହି ପାଞ୍ଚଟି କଥା
ଯେଉଁ ଦେଶରେ ନାହିଁ ସେ ଦେଶରେ କଦାପି ବାସ କରିବ ନାହିଁ ॥

ଦୁର୍ଜନଃ ପରଦୃଷ୍ଟିବ୍ୟୋ ବିଦ୍ୟମ୍ବାଲଂକୃତୋଽପିସଃ ।

ମଣିନା ଭୂଷିତଃ ସର୍ପଃ କମସୌ ନ ରମ୍ୟଂକରଃ । ୨୨ ।

ଦୁର୍ଜନ ଲୋକ ବିଦ୍ୟାରେ ଅଳଂକୃତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାକୁ
ପରଦୃଷ୍ଟି କରିବ, ଯେପରି ମଣିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥାଏ ସେ ସର୍ପ
ସେ କଣ-ରଞ୍ଜିତର ନୁହେଁ? । ୨୨ ।

ନାରକେଲସମାକାରା ଦୃଶ୍ୟନ୍ତ୍ରେପିହସନ୍ନାଃ ।

ଅନ୍ୟ ବଦରିକାକାରା ବହୁରେବ ମନୋହରଃ । ୨୩ ।

ଯେପରି ନାରକେଲ ଫଳର ବାହ୍ୟ କଠିନ, ଅନ୍ତଃକରଣ କୋମଳ
ସେହିପରି ସହନମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ଯେପରି ବର-

କୋଳର ବାହ୍ୟ ମନୋହର ଓ କୋମଳ, ଉତର କଠିନ ସେହି
ପରି ଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅଟେ । ୨୩ ।

ମନସ୍ୟନ୍ୟଦ୍ବଚରସ୍ୟନ୍ୟଦ୍ବକର୍ମଣ୍ୟନ୍ୟଦ୍ବଗୁମ୍ଭକାଂ ।

ମନସ୍ୟକଂ ବଚସ୍ୟକଂ କର୍ମଣ୍ୟକଂ ମଦ୍ଭାମୁନାଂ । ୨୪ ।

ଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କର ମନରେ ଗୋଟିଏ କଥା, ବଚନରେ ଗୋଟିଏ
କଥା, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ କଥା, କିନ୍ତୁ ସଦ୍‌ଜନମାନଙ୍କର ମନରେ
ଏକ, ବଚନରେ ଏକ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏକ କଥା ଅଟେ । ୨୪ ।

ଭୟବେ ବ୍ୟସନେ ଚୈବ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷେ ରାଷ୍ଟ୍ର ବପୁବେ ।

ରାଜଦ୍ଵାରେ ଶୁଣାନେ ଚ ସପ୍ତେଷୁ ସବାକବଃ । ୨୫ ।

ଯେଉଁ ଲୋକ ଭୟବରେ, ବ୍ୟସନରେ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ବପୁ-
ବରେ, ରାଜଦ୍ଵାରରେ, ଶୁଣାନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୁଏ ସେହି ପରମ ବାକ୍ସବ
ଅଟେ । ୨୫ ।

ସ୍ତୁୟତେ ହି ମହିଷାଦତ୍ତୀନୈଃ ପଦ୍ମ ସମାଗମାତ୍ ।

ସମ୍ପ୍ରେସ୍ତ ସମତାମେତ୍ତ ବଶିଷ୍ଠୈସ୍ତ ବଶିଷ୍ଠତାଂ । ୨୬ ।

ନୀଳଲେକ ସହିତ ସଦ୍‌ବାସ କଲେ ବୁଦ୍ଧି ନୀଳତାକୁ ପ୍ରାପ୍ତହୁଏ,
ସମାନ ଲେକ ସହିତ ବାସକଲେ ମତ୍ତ ସମତା ପ୍ରାପ୍ତହୁଏ, ଭିତ୍ତଲେକ
ସହିତ ବାସ କଲେ ବୁଦ୍ଧି ଭିତ୍ତତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ୨୬ ।

କୋଽର୍ଥଃ ପ୍ରସେଶ ଜାତେନ ଯୋ ନ ବିଦ୍ଵାନ୍ନଧାର୍ମିକଃ ।

କାଶେନ ଚକ୍ଷୁଷା କମ୍ବା ଚକ୍ଷୁଃପୀଡ଼ୈବ କେବଳଂ । ୨୭ ।

ଯେଉଁ ପୁଅ ଜାତହୋଇ ବିଦ୍ଵାନ୍ ବା ଧାର୍ମିକ ନ ଦେଲ ସେ
ପ୍ରତିଦ୍ଵାର ବି ପ୍ରୟୋଜନ, ଯେପରି କଣ ଚକ୍ଷୁଦ୍ଵାର ବିହିତ ପ୍ରୟୋଜନ
ନାହିଁ କେବଳ ଚକ୍ଷୁପୀଡ଼ା ସଙ୍ଗଦା ଦେଉଥାଏ । ୨୭ ।

କୃପଣସ୍ୟ ଧନଂ ଯାତି ବନ୍ଧିତସ୍ତୁରପାର୍ଥବୈଃ ।

ନ ଦେବାୟ ନ ବିପ୍ରାୟ ନ ବନ୍ଧୁଭ୍ୟା ନ ଗୁମ୍ଭଜେ । ୨୮ ।

କୃପଣଲୋକର ଧନ ଅଗ୍ନି, ଶୈବ, ରାଜା ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାର

ଅପହୃତ ହୃଦ ବିନ୍ଦୁ ସେ ଧନ ଦେବତା, ଶିଶୁ, ବନ୍ଧୁ ବା ନିଜ
ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ୨୮

ଅଭିଦର୍ଶନ ହତା ଲଜା ଅଭିମାନେ ତ କୌରବୀଃ ।

ଅଭିଦାନେ ବଳବୀରୀ ସର୍ବମତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ହିତଂ । ୨୯ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବରେ ଲଜା ନିଗରା ନଷ୍ଟ ହେଲା, ଅଭିଶପ୍ତ ମାନରେ
କୌରବମାନେ ବିନାଶ ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ, ଅଭି ଦାନରେ ବଳରାଜା
ବନ୍ଦନ ହେଲା, ଅଭି ଏବଂ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଭିଶପ୍ତ ହେଲେ ଏହାପରି
ଗର୍ହିତ ହୁଏ । ୨୯ ।

ଦୁଃଖଲକ୍ଷ୍ୟ ବଳରାଜା ବାଳାନାଂ ରୋଦନଂ ବଳଂ ।

ବଳଂ ମୂର୍ଖତ୍ବ୍ୟ ମୌନତ୍ବଂ ଶୈରାଶ୍ରମନୁତଂ ବଳଂ । ୩୦ ।

ଦୁଃଖ ଲକ୍ଷକର ରାଜା ବଳ, ବାଳକମାନଙ୍କର ରୋଦନ ବଳ,
ମୂର୍ଖ ଲକ୍ଷକର ମୌନତ୍ବ ବଳ, ଶୈରମାନଙ୍କର ମିଥ୍ୟା ବଳ ଅଟେ ॥

ନ ତ ବିଦ୍ୟାସମୋ ବନ୍ଧୁର୍ନ ତ ବ୍ୟାଧିସମୋ ରତ୍ନଃ ।

ନ ଶ୍ଯପତ୍ୟସମଃ ସ୍ନେହୋ ନ ତ ଦୈବାତ୍ ପରଂ ବଳଂ ॥

ନିଗତରେ ବିଦ୍ୟା ବନ୍ଧୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ ଅର୍ଥ ନାହିଁ
ସେହିପରି ବ୍ୟାଧି ସମାନ ଶତ୍ରୁ, ପୁତ୍ର ସମାନ ସ୍ନେହ ଓ ଦୈବବଳରୁ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଳ ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ୩୧ ।

ଅସମ୍ଭବଂ ନ ବକ୍ତବ୍ୟଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଂ ଯଦ ଦୃଶ୍ୟତେ ।

ଶିଳା ତରଳ ପାନାସ୍ତେ ଗୀତଂ ଗାୟତ୍ର ବାନରଃ । ୩୨ ।

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅସମ୍ଭବ କଥା କଦାପି କହିବ
ନାହିଁ । ଯେପରି ଜଳରେ ପଥର ଭାସେ ତାହା ଉପରେ ବାନର
ବସି ଗୀତ ବୋଲେ ଏକଥା ସତ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଅସମ୍ଭବ
ମନେନ୍ତି । ୩୨ ।

ନୃତ୍ୟନ୍ତୁ ଭୋଜନେ ଚ ପ୍ରା ମୟୁର ମେଘଦର୍ଶନେ ।

ସାଧବଃ ପରସଂପନ୍ନ ଖଳାଃ ପରିବପଦ୍ଧୁ । ୩୩ ।

ବାହ୍ୟମାନେ ଭୋଜନ ପାଇଲେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି, ମୟୂରମାନେ
ମେଘ ଦେଖି ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି, ସାଧୁମାନେ ପର ସଂପର୍କ ଦେଖି ନୃତ୍ୟ
କରନ୍ତି, ଦୁର୍ଜନମାନେ ପରପତ୍ନୀ ଦେଖି ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ୩୩ ।

କିଂ କରିଷ୍ୟତି ବକ୍ରା ତ ଶ୍ରୋତା ଯତ୍ନ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।

ନରଂସପଣକେ ଦେଶେ ବନିକଃ କିଂ କରିଷ୍ୟତି । ୩୪ ।

ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଶ୍ରୋତା ନାହାନ୍ତି, ସେ ଦେଶରେ ବକ୍ରା ଥାଇ
କଣ କରେ । ଥିଉଁ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ସମସ୍ତେ ଲଙ୍ଗଳା ଅଟନ୍ତି, ସେ
ଦେଶରେ ରଜକ ଥାଇ ବା କଣ କରେ । ୩୪ ।

କୃପୋଦକଂ ବହୁଭାୟା ଶ୍ୟାମାଶ୍ଵୀ ନେଷ୍ଟୁକାଳପୁଂ ।

ଶୀତକାଳେ ରବେଦୁଷ୍ଟଂ ଶ୍ରୀଷ୍ଟକାଳେ ତ ଶୀତଳଂ । ୩୫ ।

କୃପଜଳ, ବହୁ ବୃକ୍ଷର ଶୟା, ଶ୍ୟାମାଶ୍ଵୀ, କୋଠାଘର ଏସବୁ
ଶୀତକାଳରେ ଉଷ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ଓ ଶ୍ରୀଷ୍ଟକାଳରେ ଶୀତଳ ହୁଅନ୍ତି ॥

ନୀତବଶୋଭବୋ ଗଜା ପୁଷ୍ପୋ ମୂର୍ଖସ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଃ ।

ନିର୍ଧନୋ ଧନମାପ୍ନୋତି ତୃଣବନ୍ଧୁନ୍ୟତେ ଜଗତ୍ । ୩୬ ।

ନୀତଲୋକ ଯଦ ଗଜା ହୁଏ, ମୂର୍ଖଲୋକର ପୁତ୍ର ସେବେ ପଣ୍ଡିତ
ହୁଏ, ଦରିଦ୍ରଲୋକ ଯଦ ଧନୀ ହୁଏ ତା କେଲେ ସେ ଜଗତକୁ
ତୃଣପରି ମଣେ । ୩୬ ।

ଦୁର୍ଜନଃ ପ୍ରିୟବାଦୀ ତ ନୈତଦ୍ ବିଶ୍ଵାସକାରଣଂ ।

ମଧୁ ଇଷ୍ଠିତ ଜହାତ୍ରେ ହୃଦ ଦ୍ଵାଳାଦଳଂ ବିଷଂ । ୩୭ ।

ଦୁର୍ଜନଲୋକ ପ୍ରିୟ କଥା ବହୁଲେ ସ୍ଵକା କଦାପି ତାହାକୁ
ବିଶ୍ଵାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ତାହାର ଜହାତ୍ରେ ମଧୁ ଥିଲେ
ହୃଦୟରେ ଦ୍ଵାଳାଦଳ ବିଷ ଥାଏ । ୩୭ ।

ରୂପଯୌବନସଂପନ୍ନା ବିଶାଳକୁଳସମ୍ଭବଃ ।

ବିଦ୍ୟାଘ୍ନନା ନ ଶୋଭନ୍ତେ ନିଗହାତୁର କିଂଶୁକଃ । ୩୮ ।

ରୂପ ଥିଉଁ, ଯୌବନ ସଂପନ୍ନ ଓ ବିଶାଳ କୁଳ ସମ୍ଭବ, ହେଲେ

ମଧ୍ୟ ଲେଚ ଯେବେ ବିଦ୍ୟାଗ୍ରାମ ହୁଏ ତେବେ ସେ ଶବ୍ଦବିଗ୍ରାମ
କଂଶୁକ (ପିଲାଣ) ଫୁଲ ପରି ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ । ୩୮ ।

ସର୍ପଃ କୁରଃ ଖଲଃ କୁରଃ ସର୍ପାନ୍ କୁରତରଃ ଖଲଃ ।

ମନ୍ତ୍ରୋଷଧିବଣଃ ସର୍ପଃ ଖଲଃ କେନ ନିବାର୍ଯ୍ୟତେ । ୩୯ ।

ସର୍ପ କୁର, ଖଳ ମଧ୍ୟ କୁର, କିନ୍ତୁ ସର୍ପଠାରୁ ଖଳ ଅତିଶୟ
କୁର କାରଣ ସର୍ପକୁ ମନ୍ତ୍ର ବା ଔଷଧରେ ବଶୀଭୂତ କରାଯାଇ ପାରେ
କିନ୍ତୁ ଖଳ କୌଣସି ଉପାୟରେ ବଶୀଭୂତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥

ଅର୍ଥନାଶଂ ମନସ୍ତାପଂ ଗୃହେ ଦୁଷ୍ଟଭିତାନି ଚ ।

ବଞ୍ଚନଂ ଗୃପମାନଞ୍ଚ ମଦମାନ ପ୍ରକାଶୟେତ୍ । ୪୦ ।

ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ଧନନାଶ, ମନର ସନ୍ତାପ, ଗୃହର ଦୁଷ୍ଟଭିତ
ବଞ୍ଚନ ଓ ଅପମାନ ଏ ସମସ୍ତ କାହାର ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରେ
ନାହିଁ । ୪୦ ।

କୋକିଳାନାଂ ସ୍ବରୋ ରୂପଂ ନାରୀ ରୂପଂ ପଢିବ୍ରତା ।

ବିଦ୍ୟା ରୂପଂ କୁରୁପାଣାଂ କ୍ଷମାରୂପଂ ତପସ୍ବିନାଂ । ୪୧ ।

କୋକିଳମାନଙ୍କର ସ୍ବର ରୂପ, ନାରୀମାନଙ୍କର ପଢିବ୍ରତାରୂପ
କୁରୁପମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାରୂପ, ତପସ୍ବିମାନଙ୍କର କ୍ଷମା ରୂପ ଅଟେ । ୪୧ ।

ସୁସ୍ତୁକସ୍ତା ତୁ ଯା ବିଦ୍ୟା ପରହସ୍ତଗତଂ ଧନଂ ।

କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ ସମ୍ପ୍ରସ୍ଥନ୍ନେ ନ ସା ବିଦ୍ୟା ନ ତଦନଂ । ୪୨ ।

ସୁସ୍ତୁକସ୍ତେ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା, ପରହସ୍ତଗତ ଯେଉଁ ଧନ ସେ ବିଦ୍ୟା
ସେ ଧନ କଦାପି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ୪୨ ।

ଅନୁକୃତ୍ୟାସେ ବିଷଂ ବିଦ୍ୟାସ୍ୟାଜୀର୍ଣ୍ଣେ ଭୋଜନଂ ବିଷଂ ।

ବିଷଂ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦରିଦ୍ରସ୍ୟ ବୃଦ୍ଧସ୍ୟ ତରୁଣୀ ବିଷଂ । ୪୩ ।

ଅଭ୍ୟାସ ନ କଲେ ବିଦ୍ୟା ବିଷଭୂତ୍ୟ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣରେ ଭୋଜନ
ବିଷ ଭୂତ୍ୟ, ଦରିଦ୍ର ନୋକର କୁଟୁମ୍ବ ବିଷଭୂତ୍ୟ, ବୃଦ୍ଧ ଲୋକର
ତରୁଣୀ ବିଷଭୂତ୍ୟ ଅଟେ । ୪୩ ।

ସସ୍ୟ ସେତୁ ନଦୀତୀରେ ଭାର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ପରପ୍ରିୟା ।

ପୁତ୍ରସ୍ୟ ବିନୟୋ ନାସ୍ତି ମୃତୁରେବ ନ ସଂଶୟଃ । ୪୪ ।

ଯାହାର ଗୃହ ନଦୀତୀରେ, ଭାର୍ଯ୍ୟାମଧ୍ୟ ପରପ୍ରିୟା, ଓ ପୁତ୍ରର
ବିନୟ ଗୁଣ ନାହିଁ ତାହାର ନିଶ୍ଚୟ ମୃତୁ ହେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ
ନାହିଁ । ୪୪ ।

ରୋଗୀ ଚରପ୍ରବାସୀ ପରାନ୍ତରାଜ୍ୟ ପଶ୍ୟବସଥାୟୀ ।

ଯଦ୍‌ବିଚିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରରଣଂ ଯନ୍ତ୍ରରଣଂ ସୋଽସ୍ୟ ବିଶ୍ରାମଃ । ୪୫ ।

ଯେଉଁ ଲୋକ ରୋଗୀ, ଚିର ପ୍ରବାସୀ, ପରାନ୍ତରାଜ୍ୟ, ପରଗୃହ
ଶାୟୀ ସେ ଲୋକ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ କରିବା ଯେ ସେ ମରଣ ଭୁଲ୍ୟ
ଅତଏବ ମରଣ ତାହାର ବିଶ୍ରାମ ଅଟେ । ୪୫ ।

ରାଣ ବର୍ତ୍ତା ପିତା ଶତ୍ରୁ ମାତା ଚ ବ୍ୟଭିଚାରଣୀ ।

ଭାସ୍ୟା ରୂପବତୀ ଶତ୍ରୁ ପୁତ୍ରଃ ଶତ୍ରୁଃ କୁପଶ୍ରିତଃ । ୪୬ ।

ମନୁଷ୍ୟର ରାଣକାରୀ ପିତା ଶତ୍ରୁ, ବ୍ୟଭିଚାରଣୀ ମାତା ଶତ୍ରୁ,
ରୂପବତୀ ଭାସ୍ୟା ଶତ୍ରୁ କୁପଶ୍ରିତ ପୁତ୍ର ଶତ୍ରୁ ଅଟେ । ୪୬ ।

ବହୁଜ୍ଞାନସ୍ତୁଲଜ୍ଞାସ୍ତେ ଦୃଢ଼ସ୍ଥାନଂ ଚ ଭୋଜନଂ ।

ସ୍ଥାନସ୍ଥାନା ଚ ଯା ନାରୀ ବିଦ୍ୟାଦ୍‌ବୀନଂ ଚ ଜୀବନଂ । ୪୭ ।

ବହୁଜ୍ଞାନ ଅଳଙ୍କାର ଧାରଣ ବୃଥା, ଦୃଢ଼ଦୀନ ଭୋଜନ ବୃଥା,
ସ୍ଥାନସ୍ଥାନା ନାରୀ ବୃଥା, ବିଦ୍ୟାଦ୍‌ବୀନ ଜୀବନଧାରଣ ବୃଥା ଅଟେ । ୪୭ ।

ଯତ୍ନିନ୍ ଦେଶେ ନ ସମାନୋ ନ ପ୍ରୀତିର୍ନର ବାନ୍ଧବଃ ।

ନ ଚ ବିଦ୍ୟାଗମଃ କଷ୍ଟିତ୍ ଦେଶଂ ପରବର୍ଜୟେତ୍ । ୪୮ ।

ଯେଉଁ ଦେଶରେ ସମାନ ନାହିଁ ପ୍ରୀତି ନାହିଁ ବା ବାନ୍ଧବ ନାହାନ୍ତି
ବିଦ୍ୟାଗମ ନାହିଁ ସେ ଦେଶକୁ ପରଦ୍ୟାଗ କରିବ । ୪୮ ।

ନଶିନାଂ ଚ ନୟନାଂ ଚ ଶୃଙ୍ଗିଣାଂ ଶ୍ମାସ୍ତପାତିନାଂ ।

ହଂ ନୈବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ରଜକୁଳେଷୁ ଚ । ୪୯ ।

ନଖୀ, ନୟା, ଶୁକ୍ଳି, ଶତ୍ରୁପାଣି, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଗୁଳକୁଳ ଏମାନଙ୍କଠାରେ
କଦାପି ବିଶାସ କରିବ ନାହିଁ । ୪୧ ।

ପରୋକ୍ଷେ କାର୍ଯ୍ୟଦନ୍ତାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ପ୍ରିୟବାଦନଂ ।

ବର୍ଜୟେତ୍ସଦୃଶଂ ମିତ୍ରଂ ବିଷକୁମ୍ଭଂ ପୟୋମୁଖଂ । ୪୦ ।

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ପ୍ରିୟବାଦା, ପରୋକ୍ଷରେ କାର୍ଯ୍ୟଦନ୍ତା ଏପରି ଯେ
ପୟୋମୁଖ ବିଷକୁମ୍ଭ ସଦୃଶ ମିତ୍ର ତାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ୪୦ ।

କୁଦେଶଂ ଚ କୁରୁତ୍ ଚ କୁରୁର୍ଯ୍ୟାଂ କୁନୟାଂ ତଥା ।

କୁଦବ୍ୟଂ ଚ କୁତ୍ରେତ୍ୟଂ ଚ ବର୍ଜୟେତ୍ସ୍ବିଚକ୍ଷଣେ । ୪୧ ।

ବିଚକ୍ଷଣ ବ୍ୟକ୍ତି କୁଦେଶ, କୁରୁତ୍, କୁରୁର୍ଯ୍ୟା, କୁନୟା, କୁଦବ୍ୟ,
କୁତ୍ରେତ୍ୟ, ଏମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରେ । ୪୧ ।

ଅଦାତା ବଶଦୋଷେଣ କର୍ମଦୋଷଦରଦ୍ରୁତା ।

ବିଚ୍ଛପୋ ମାତୃଦୋଷେଣ ପିତୃଦୋଷେଣ ମୂର୍ଖତା । ୪୨ ।

ମନ୍ଦସ୍ୟ ବଶ ଦୋଷରୁ ଅଦାତା, କର୍ମ ଦୋଷରୁ ଦରଦ୍ରୁତା, ମାତୃ-
ଦୋଷରୁ ବିଚ୍ଛପ, ପିତୃଦୋଷରୁ ମୂର୍ଖ ହୁଏ । ୪୨ ।

ପାଦପାନାଂ ଭୟଂ ବାତାତ୍ ପଦ୍ମାନାଂ ଶିଶିରଭୟଂ ।

ପଙ୍କଜାନାଂ ଭୟଂ ବଜ୍ରାତ୍ ସାଧୁନାଂ ଦୁର୍ଜନଭୟଂ । ୪୩ ।

ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ବାୟୁଠାରୁ ଭୟ, ପଦ୍ମମାନଙ୍କର ଶିଶିରଠାରୁ ଭୟ,
ପଙ୍କଜମାନଙ୍କର ବଜ୍ରଠାରୁ ଭୟ, ସାଧୁମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଜନଠାରୁ ଭୟ
ହୁଏ । ୪୩ ।

ଯସ୍ୟ ନାସ୍ତିସ୍ବୟଂ ପ୍ରଜ୍ଞା ଶାସ୍ତ୍ରଂ ତସ୍ୟ କରୋତି କିଂ ।

ଲୋଚନାଭ୍ୟାଂ ବିଘ୍ନନସ୍ୟ ଦର୍ପଣଃ କିଂ କରଷ୍ୟତି । ୪୪ ।

ଯାହାର ପ୍ରଜ୍ଞା ନାହିଁ ତାହାର ଶାସ୍ତ୍ରଦ୍ବାରା ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ,
ଯାହାର ଲୋଚନ ନାହିଁ ତାହାର ଦର୍ପଣଦ୍ବାରା ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ॥

ବରଂ ପ୍ରାଣ ପରିତ୍ୟାଗୋ ମାନଭଙ୍ଗେନ ଜୀବନାତ୍ ।

ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗେ ନିତ୍ୟଂ ଦୁଃଖଂ ମାନଭଙ୍ଗେ ଦୂର୍ଜନେ ॥

ମାନଭଙ୍ଗ ଜୀବନ୍ତଧାରଣାରୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ଭଲ, କାରଣ ପ୍ରାଣ
ତ୍ୟାଗରେ ସଶକଳ ଦୁଃଖ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ମାନଭଙ୍ଗରେ ବିଷ
ଦୁଃଖ ହୁଏ । *୫ ।

ଭସକସ୍ୟ ବିଷଂ ଦନ୍ତେ ମସିକାୟା ବିଷଂ ଶିରଃ ।

ବୃଷ୍ଟିକସ୍ୟ ବିଷଂ ପୁଞ୍ଜେ ସଙ୍ଗାଙ୍ଗେ ଦୁର୍ଜନୋବିଷଂ । *୬ ।

ଭସକର ବିଷ ଦନ୍ତରେ, ମସିକାର ବିଷ ଶିରରେ, ବୃଷ୍ଟିକର
ପୁଞ୍ଜରେ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଜନର ବିଷ ସଙ୍ଗାଙ୍ଗରେ ଥାଏ । *୬ ।

ସମାପ୍ତୋଽୟଂ

ବ୍ରହ୍ମ ।

—:O:—